

„Розмежування“ в Україні в контексті ціннісної ідентифікації населення

Валерій Бортников,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів
Волинського державного університету
ім. Лесі Українки

У статті спростовується поширене в Україні твердження про „розкол“, який ніби існує між окремими регіонами країни. Автор оперує результатами соціологічного дослідження „Україна: образи регіонів і міжрегіональні відносини“ (Луганськ – Дрогобич). Визначаються диспропорції у соціально-економічному розвитку різних регіонів країни. В контексті українських проблем тлумачаться результати досліджень Р. Д. Патнама в Італії.

Дослідження участі громадян у справах держави і суспільства з врахуванням їх ціннісної ідентифікації має не лише академічне, але й суто практично-політичне значення. Зокрема, інформація про ідейно-політичні вподобання окремих груп населення важлива для вироблення ефективної внутрішньої і зовнішньої політики держави. На основі цієї інформації прораховуються шанси партій на виборах, вносяться корективи в процес прийняття політичних рішень.

В Україні проблема політичної ідентифікації та диференціації суспільства є відносно мало розробленою. Це пояснюється переважно тим, що в країні не існує справжньої багатопартійності, а також тим, що виборча система, яка діяла до 2006 року, належно не стимулювала розвиток партійної системи.

Серед вітчизняних вчених, які досліджують зазначену проблематику, слід назвати насамперед І. Бекешкіну, Є. Головаху, О. Гончарука, Р. Павленка, Н. Паніну, А. Ручку, Ю. Каплан, І. Кононова.

Мета статті – акцентування уваги на складності та неоднозначності процесів розмежувань, які існують між окремими регіонами України; спростування стереотипних уявлень про існування „розколу“ в

українському суспільстві.

Наслідком партійно-політичної ідентифікації є диференціація суспільства на окремі групи прихильників тієї чи іншої ідеології, політичної партії чи стратегії суспільного розвитку. Тобто вона невіддільна від процесу поділу суспільства на окремі складові. Після парламентських виборів 2004 року все частіше стали говорити про існування в українському суспільстві **розколу** між окремими регіонами, суб'єктами соціальних і національних відносин. Справді, за даними соціологічних опитувань на початку 2005 року 44 % українських громадян визнавали наявність розколу за регіональною ознакою, а не визнавали цього 40 % [16, с. 63].

На переконання автора, використання поняття „розкол” стосовно українських реалій здебільш не є виправданим, оскільки воно адекватно не віддзеркалює багатоаспектні, складні і суперечливі процеси, що відбуваються в суспільстві. Ця категорія несе на собі відбиток ціннісного судження і більше нагадує вирок, ніж прагнення визначити сутність розбіжностей, які існують між окремими соціальними групами. Часто проблема „розколу” порушується у пропагандистських або ж спекулятивних цілях. Більш того, наголошення саме на „розколі” сприятиме закріпленню цього стереотипу у свідомості громадян, що небажано у всіх відношеннях. На думку автора, доречніше вести мову про історично обумовлені істотні (а також неістотні) відмінності, що існують у суспільній свідомості окремих груп населення, які проживають в різних регіонах України. В західній науковій традиції для визначення аналогічних процесів використовують більш нейтральне поняття – „розмежування” (cleavage).

Значний вклад в дослідження проблем ідентифікації внесли західні дослідники С. Ліпсет і С. Роккан. За визнанням наукової спільноти, початок розробки проблеми партійної ідентифікації покладено монографією „Партійні системи і уподобання виборців” (1967 р.), що вийшла за редакцією С. Ліпсета і С. Роккана. В ній було репрезентовано і їх власний матеріал - вступна стаття „Структури розмежувань, партійні системи і уподобання”. Вона була присвячена обґрунтуванню впливу соціально-групових конфліктів на ідеологічну і партійну диференціацію. Автори робили акцент на появі системи розмежувань, що на тоді було актуально для Західної Європи. Вчені, по суті, заклали методологічний фундамент вивчення електоральних уподобань в контексті розвитку партійних систем.

В межах зазначеного підходу С. Ліпсет і С. Роккан дійшли висновку, що конфлікти і протиріччя можуть виникати із взаємовідносин всередині соціальної структури, але лише деякі з них поляризуватимуть політичне життя в окремо взятій системі. Існує певна ієрархія ліній розмежувань в

**"Розмежування" в Україні
в контексті ціннісної ідентифікації населення**

Валерій Бортников

кожній системі, однак вони не лише різні в різних політиях, а й можуть з часом змінюватися.

С. Ліпсет і С. Роккан виокремили чотири лінії розмежувань. Дві з них беруть початок з часів національних революцій: конфлікт між центральною культурою будівництва нації-держави і зростаючою протидією етнічно, лінгвістично і релігійно різних культур провінцій і периферії, а також конфлікт між прагненнями до централізації, стандартизації і мобілізації держави-нації та історично зміцнілими привілеями церкви.

Інші два розмежування виникли в часи індустріальної революції: конфлікт між інтересами земельних власників і класу промислових підприємців, а також конфлікт між власниками і роботодавцями, з одного боку, і робітниками та службовцями – з іншого. Причому, дослідники радили розглядати розмежування не одне за одним, а в сукупності ліній розмежувань всередині кожного суспільства [9, с. 50 - 51].

За С. Ліпсетом, в сучасних демократичних країнах найбільш стабільні джерела підтримки партій обумовлюються факторами, пов'язаними із стратифікацією і культурними цінностями. Труднощі, що спостерігаються в стратифікації, переважають в економічно розвинутих, сталих державах, „де у звичку увійшла політика „колективного торгу” - боротьба навколо поділу всього економічного пирога, встановлення обсягу соціального забезпечення, планування тощо”. Культурні або глибокі ціннісні конфлікти більш притаманні „країнам, що розвиваються, з нестійким політичним устроєм” [8, с. 213].

Запропонована С. Ліпсетом і С. Рокканом методологія певною мірою не втратила актуальності для нинішніх українських реалій, особливо щодо культурно-ціннісних конфліктів.

Поняття „розмежування” містить компоненти двох видів: структурні і сутнісні. Структурний компонент поділяється на три види: **розділювальний** (диференціація, що існує між соціальними групами), **конфліктний** (усвідомлення диференціації) та **організаційний** (організація на захист групових ідентичності і цілей). За сутнісною ознакою виокремлюють **соціальні** і **політичні** конфлікти [13, с. 90].

За слушним зауваженням А. Пшеворського і Дж. Спрала, розмежування не можна зводити просто до подальшого зростання соціальної стратифікації; скоріше „соціальні відмінності стають розмежуваннями, оскільки вони організуються як такі” [13, с. 91]. На їх переконання, розмежування – це не просто поділ усередині суспільства, яке може призвести, а може і не призвести до конфлікту; це конфлікт усередині суспільства, який є **організованим**.

Тобто, як бачимо, суспільство постійно перебуває у стані динамічної рівноваги, який обумовлюється існуванням у ньому багатьох ліній напруги і внутрішніх конфліктів. Завданням політиків якраз і є врахування всіх

цих розбіжностей, що існують в суспільній уяві і реальному житті, аби не допустити руйнування соціуму. Однак ми не раз були свідками того, як внаслідок чи то злого умислу, чи то негідної політики, створюється штучне протистояння між великими групами людей. Варто згадати президентські і парламентські вибори 2004 і 2006 років в Україні, коли окремі політичні сили спекулювали на регіональних відмінностях, що об'єктивно призводило до поглиблення ліній розмежування в країні.

Важко не погодитися з Р. Павленком, що після виборчої кампанії 2004 року, коли представники тодішньої влади порушили мовчазний мораторій на політизацію ідентифікаційних питань (мови, релігії, подвійного громадянства), **ці відмінності набули небезпечного звучання** [10, с. 38].

Дійсно, за спостереженням представників місії ОБСЄ/БДПЛ на президентських виборах 2004 року агітаційні матеріали невідомого походження „часто змальовували пана Ющенка як українського націоналіста, налаштованого проти Росії. Пропагандистські матеріали, які начебто належали панові Юценку, містили заклики до витіснення росіян з Криму, ширилися чутки про дискримінацію російськомовного населення у разі перемоги В. Юценка. Хоча ні сам пан Юценко, ні жоден з його агітпрацівників ніколи не виголошували подібних ідей, це знайшло певний відгук у східних і південних областях і дедалі більше загострювало передвиборчу поляризацію” [4, с. 50].

Як справедливо зауважив автор однієї з публікацій, адміністративно-мовний конфлікт, що „на голому місці вибухнув в Україні, може не лише спричинити істотні клопоти модерному становленню української політичної нації, а й зашкодити тону загальнонародного осягнення процесів демократизації, що відбуваються у нашому суспільстві” [1, с. 20]. Можна не погодитися з автором, що цей конфлікт виник „на голому місці”, але в іншому він має рацію.

На характер партійно-політичної ідентифікації впливає ціла низка факторів, пов'язаних з культурно-історичними відмінностями регіонів, соціально-психологічними характеристиками представників окремих соціальних груп, їх ціннісними настановами, показниками громадської активності населення тощо. При цьому слід враховувати, що членами політичних партій в Україні є не більше 2 % громадян. Навіть 2004 року 42,6 % українських громадян вважали, що багатопартійна система України не потрібна. Членство ж у партії, навіть незначним суспільним прошарком, сприймається без обов'язкового занурення у справи партії. Протягом 1994 - 2004 років близько 83,8 % громадян України не належали до жодної з громадських, політичних організацій чи рухів. Тобто формалізовані способи політичної участі (членство у партіях, профспілках, громадських організаціях) залишаються нерозвиненими [14, с. 13].

Ідентифікація населення України за певним ідеологічним напрямом є постійним запитанням загальноукраїнського моніторингу Інституту

**"Розмежування" в Україні
в контексті ціннісної ідентифікації населення**

Валерій Бортников

соціології НАН України, починаючи з 1994 року. Інформація, що отримується, неоднозначна; вона свідчить, що політична самоідентифікація населення не завжди збігається з його ідеологічними вподобаннями. Результати соціологічних досліджень доводять, що в ієрархії системи цінностей прихильників тієї чи іншої політичної сили провідне місце може належати цінностям, яких дотримуються ідеологічні опоненти.

Як зауважує соціолог О. Гончарук, за логікою, ті, кому близька комуністична та соціалістична течії в політиці, мають підтримувати прихильників соціалізму, праві - прихильників капіталізму. Насправді ж частина прихильників комуністичної і соціалістичних течій у політиці заявляють про підтримку прихильників капіталізму, а ще одна частина підтримує одночасно і прихильників капіталізму, і прихильників соціалізму. Хоча ця частина опитаних не є переважною, але сам факт досить значущий; він свідчить, що політичні уподобання хоч і мають значний вплив на підтримку тих чи інших дій, але не є єдиними.

Аналогічна ситуація і серед прихильників правих течій в політиці - серед них також є люди, що підтримують симпатиків соціалізму. Цікаво й те, що респонденти, які не визначили своєї позиції або не розуміються на політичних течіях чи не є прихильниками жодної з політичних течій, частіше схильні підтримувати прихильників капіталізму, аніж прихильників соціалізму [3, с. 77].

За спостереженнями вчених, результати останніх виборчих кампаній в Україні засвідчують усталеність суттєвої регіональної диференціації громадян. При цьому виокремлюють такі лінії поділу: право-лівий поділ, що ґрунтується насамперед на ставленні до ролі держави в економіці, розміру податків і соціальних програм; ставлення до ринкових трансформацій і ступеня державного регулювання (підтримка переходу до ринкових відносин чи обстоювання необхідності повернутися до централізованої економіки); ставлення до статусу російської мови; зовнішньополітичні орієнтації - на Захід чи Росію та СНД; вступ України до НАТО тощо.

Україна складається з кількох субрегіонів з різною історичною традицією, різними типами політичної культури і специфічною електоральною свідомістю. Соціологи і політологи виокремлюють такі політико-культурні регіони: Західноукраїнський, Центральноукраїнський і Південносхідний або Південний і Східний. Щодо територіального поділу, то практикується такий територіальний поділ:

Західний регіон: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;

Центральний регіон: Київ, Київська, Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Житомирська, Сумська, Чернігівська області;

Східний регіон: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська,

Харківська області;

Південний регіон: Одеська, Миколаївська, Херсонська області та АР Крим.

Численні моніторинги громадської думки цілком підтверджують обґрунтованість такого поділу. За результатами опитування, проведеного фондом „Демократичні ініціативи” і Київським міжнародним інститутом соціології у квітні 2005 року, переважна більшість (68 %) вважає, що держава має турбуватися про всіх своїх громадян, забезпечуючи гідний рівень життя. В орієнтаціях населення Сходу (40,6 %), Півдня (44,3 %) і Заходу (55,7 %) переважає підтримка розвитку приватного підприємництва як важливого фактора, що підвищує добробут більшості громадян. Приватну власність на землю підтримує пропорційно у регіонах половина населення України (52,5 %). Найприхильніше ставлення до приватної власності на великі підприємства спостерігається у Західному і Східному регіонах – 37,5 % та 34,2 % відповідно. Водночас у східних регіонах, особливо в Донбасі, населення, завдяки сильним патерналістським настроям, прихильніше ставиться до державного втручання в економіку, ніж у західних областях [5, с. 128 - 129].

Між визначеними регіонами існують і суттєві розбіжності щодо мовного питання. Загалом за надання російській мові будь-якого офіційного статусу (регіонального чи загальнодержавного) висловлюється 76 % громадян. Серед них на Сході і Півдні – 93 %, на Заході – 43 %, в Центрі – майже 75 %. Позиція населення щодо мовного питання цілком збігається з позиціями громадянської самоідентифікації. На Сході та в АР Крим проживає найменша кількість тих, хто вважає себе громадянами України, і найбільша частка тих, хто продовжує вважати себе громадянами СРСР. Населенню західних областей притаманні цілком протилежні погляди.

Ціннісні відмінності також суттєво проявляються в уподобаннях громадян щодо зовнішньополітичного курсу України. Головні суперечки точаться стосовно так званого проєвропейського і проросійського векторів. Так, на Заході третина населення (31,8 %) вважає, що кордони з Росією мають бути такими, як і з іншими державами, тобто закритими. На Сході віддають перевагу такій позиції лише 2 % населення, натомість більше третини (35,5 %) підтримує ідею об'єднання України та Росії в одну державу. Проте приблизно однакова кількість населення різних регіонів (від 58 % на Заході до 63 % на Півдні) погоджується, що Україна і Росія мають бути незалежними, але дружніми державами з відкритими кордонами. Вступ України до НАТО оцінюється респондентами недостатньо виразно та позитивно: 39 % вважають, що це суперечить національним інтересам нашої держави. При цьому, на Сході такої думки дотримується критична частина населення – 72,5 %, на Півдні – 45,2 %, у Центрі – 28,1 %, на Заході – 12,1 % [5, с. 128 - 129].

Отже, ціннісні відмінності населення різних регіонів України найбільш виразно проявляються у підтримці протилежних напрямків

**"Розмежування" в Україні
в контексті ціннісної ідентифікації населення**

Валерій Бортников

зовнішньополітичного курсу держави та статусу російської мови.

Дослідження, проведені Центром ім. О. Разумкова наприкінці 2005 – в першій половині 2006 року, виявили складні і неоднозначні процеси, що відбуваються в культурно-мовному середовищі України. Соціологи звертають увагу на те, що до української культурної традиції віднесли себе більше громадян, аніж тих, що вважають українську мову рідною (56 проти 52 %) і значно більше, ніж користуються нею у спілкуванні (56 проти 46 %). Окрім того, серед тих, хто зарахував себе до української культури, кожен п'ятий (20 %) – російськомовний. А серед послідовників радянської культурної традиції кожен четвертий (25 %) – україномовний.

Отже, роблять висновок вчені, є дуже поширеними й такими, що не зовсім відповідають дійсності, стереотипи, що російськомовний – ворог української культури або україномовний – обов'язково належить до української культури. „Звісно, кореляція між мовною та культурною ідентичностями висока... але вона не абсолютна”, зауважує Л. Шангіна [15].

Особливий інтерес викликають регіональні дослідження, спрямовані на з'ясування особливостей „місцевої самосвідомості” громадян, пошук „точок дотику” між представниками різних культур, сутності протиріч і стереотипів, які заважають взаєморозумінню людей. Кафедра філософії і соціології Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка спільно з Центром з вивчення суспільних процесів і проблем гуманізму у квітні – травні 2005 року провели дослідження „Україна: образи регіонів і міжрегіональні відносини”. Респондентами були жителі Луганська і Дрогобича – міст, де регіональні відмінності простежуються доволі чітко.

Характер запитань та відповіді на них (таблиці 1 - 4) дають багато поживи для роздумів.

Таблиця 1
Уявлення жителів Луганська про Донбас і Галичину (у %)

Характеристики	Донбас	Галичина
Регіон, розвиток якого має бути моделлю для всієї України	67,8	12,2
Глуха культурна провінція	11,0	47,0
Регіон з середнім рівнем розвитку	51,7	43,7
Агресивний регіон, котрий прагне запровадити свої порядки у всій країні	11,0	70,2
Регіон, вимушений захищати власну специфіку і право жити у відповідності зі своїм способом життя	82,7	22,3
Регіон з сильними сепаратистськими настроями	23,8	48,8
Регіон, де переважають державники, котрі захищають цілісність країни	37,9	37,7

Таблиця 2

Уявлення жителів Дрогобича про Донбас і Галичину (у %)

Характеристики	Донбас	Галичина
Регіон, розвиток якого має бути моделлю для всієї України	17,8	53,8
Глуха культурна провінція	42,2	15,6
Регіон з середнім рівнем розвитку	49,8	56,0
Агресивний регіон, котрий прагне запровадити свої порядки у всій країні	74,5	14,1
Регіон, вимушений захищати власну специфіку і право жити у відповідності зі своїм способом життя	27,1	68,5
Регіон з сильними сепаратистськими настроями	69,5	12,8
Регіон, де переважають державники, котрі захищають цілісність країни	6,2	73,4

Аналіз відповідей (таблиці 1 і 2) дозволяє зробити висновок, що жителі Донбасу і Галичини мають явно недостатні знання одне про одного. Їх судження ґрунтуються на стереотипах, а не на реальній інформації. Слід відзначити дзеркальний відбиток стереотипів. Брак ґрунтовних знань і ставлення одне до одного з підозрою ускладнюють налагодження добрих відносин між Донбасом і Галичиною.

Таблиця 3

Протиріччя між Сходом і Заходом України (у %)

Судження про протиріччя	Луганськ	Дрогобич
Протиріччя існують лише між політиками, а на рівні населення їх немає	30,4	37,3
Протиріччя існують як на рівні політиків, так і на рівні населення	48,5	48,8
Протиріччя існують на рівні населення, а не між політиками	5,1	3,6
Протиріччя немає взагалі	4,4	1,9
Важко відповісти	11,6	8,5

Таблиця 4

Бажані відносини між Сходом і Заходом України (у %)

Судження про протиріччя	Луганськ	Дрогобич
Необхідно прагнути згоди через компроміс	74,7	68,0
Слід прагнути перемоги Сходу над Заходом	9,0	1,7
Слід прагнути перемоги Заходу над Сходом	2,2	17,6
Важко відповісти	14,1	12,7

Валерій Бортников

Дані таблиць 3 і 4 свідчать про перспективу налагодження конструктивного діалогу між Донбасом і Галичиною. Усвідомлюючи наявність протиріч між власними регіонами, респонденти вважають необхідним досягнення компромісів між їх населенням.

За свідченням одного з розробників та виконавця цього дослідження І. Кононова, слід звернути увагу на те, що і в Луганську, і в Дрогобичі є групи людей, готових нав'язувати цінності і досвід власного регіону всій Україні. Причому в Дрогобичі таких людей удвічі більше, ніж в Луганську. Ці групи за своєю чисельністю цілком достатні, щоб підтримувати міжрегіональну напругу. Їх значення може зростати, якщо міжрегіональні протиріччя будуть у власних інтересах експлуатувати різні групи політиків [7, с. 119 - 120].

Відмінності у ціннісних орієнтаціях населення певною мірою пояснюються і диспропорціями у соціально-економічному розвитку регіонів, що залишилися у спадок від історичного минулого. Однак за роки незалежності України вони не лише не зменшилися, а навіть загострилися. Зокрема, за наслідками розвитку економіки у 2003 році спостерігалось збільшення диференціації між регіонами за показниками розвитку промисловості.

Суттєвої різниці досягла вартість робочої сили за регіонами. Співвідношення між максимальним та мінімальним рівнями середньомісячної заробітної платні працівників у регіонах у 2003 році – у Києві (761,3 грн.) та Тернопільській області (304, 2 грн.), тобто у 2,5 разу. Без урахування Києва коефіцієнт варіації залишався на рівні 1,8 разу. У 19 регіонах рівень оплати праці нижчий за середній по країні [12, с. 126 - 129].

2005 року ситуація майже не змінилася. Так, експортні можливості в розрахунку на душу населення, за результатами 2005 року, для Західного регіону склали \$281, для Східного – \$1295, або майже вп'ятеро більше (для Центру – \$594, Півдня – \$360). У Тернопільській області середньомісячна заробітна платня була нижчою, ніж у Києві у 2,4 разу, рівень безробіття – вищий у 15 разів [15].

Ці обставини спричиняють масову міграцію населення за кордон у пошуках роботи та низку інших соціальних чинників. Особливо від цього потерпають західні області. За висновками експертів, диференціація економічного і соціального розвитку країни залишається нагальною проблемою, яка потребує свого вирішення.

На думку директора українського Інституту глобальних стратегій В. Карасьова, регіональні і субрегіональні відмінності в Україні обумовлюються, зокрема, структурою поділу праці. На Заході переважають представники вільної найманої праці, для яких є типовими високий ступінь соціальної мобільності і так само високий рівень адаптації до нових соціальних умов. Не випадково західноукраїнські

„гастарбайтери” працюють на великих просторах – від Португалії до Сибіру. Це один тип виборця. На Сході ж домінують працівники індустріального сектора, причому, як правило, це „люди одного підприємства”, які десятиліттями працюють на одному й тому ж заводі. Це соціальний масив, який є більш інертним і легко керованим. Це другий тип виборця. Оцінюючи специфіку електорального простору України, політолог звертає увагу на явний парадокс: – „В унітарній державі, якою є Україна, по суті немає жодної загальнонаціональної політичної сили” [6, с. 57].

Водночас немає підстав для того, щоб драматизувати ситуацію. Наявність розбіжностей між регіонами ще не означає приреченості процесу демократичного реформування. Все залежить від політики, яку проводитимуть регіональні та центральні органи влади. Прикладом є досвід Італії.

Дослідження, здійснені в цій країні Р. Патнамом, привело його з колегами до нібито парадоксальних висновків, а саме: успіх або невдача італійського регіонального уряду абсолютно не пов’язана з будь-якою політичною фрагментацією, ідеологічною поляризацією та соціальними конфліктами. Ось ці висновки.

„Ми розглянули ідеологічну поляризацію партійної системи, спираючись на силу партії та погляди регіональних лідерів. Ми вважали, що чим глибша прірва між лівими та правими і чим сильніший екстремізм, тим важче сформувати уряд”.

„Ми розглянули розподіл поглядів виборців на основні соціально-економічні питання. Ми передбачали, що чим слабший консенсус із важливих політичних питань, тим важче керівникам уряду дотримуватися послідовної стратегії”.

„Ми розглянули фрагментацію регіональної партійної системи, вважаючи, що численні, дрібні, фракційні партійки можуть перешкоджати стабільності уряду”.

„Ми розглянули дані про економічні конфлікти, такі, як кількість страйків, припускаючи, що соціальна напруга може ослабити ефективність уряду”.

„Ми розглянули особливості економічного розвитку та демографії окремих географічних територій кожного регіону, вважаючи, що крайні прояви модернізації та відсталості або напруги між великими метрополіями та навколишніми сільськими районами можуть заважати ефективному управлінню”.

„Ми просили лідерів спільноти оцінити свої регіони за схемою „конфліктний – консенсусний” і порівняли одержані відповіді з нашими оцінками інституційної ефективності, вважаючи, що там, де конфлікти великі, співпраця задля загального добра буде важкою і від них може постраждати управління”.

**"Розмежування" в Україні
в контексті ціннісної ідентифікації населення**

Валерій Бортников

У жодному з цих досліджень не було виявлено найменших свідчень на користь теорії, що соціально-політична боротьба несумісна з добрим урядуванням [11, с. 145 - 146]. Таким чином, підтверджується думка Б. Барбера про те, що сильна демократія суголосна з політикою конфлікту, соціологією плюралізму та з розмежуванням особистих і громадських сфер і навіть залежить від цього всього [11, с. 145 - 146]. На переконання останнього, якщо „слабка демократія ліквідує конфлікт (анархічна риса), пригнічує його (реалістична риса) або терпить його (мінімалістська риса), то сильна демократія **трансформує конфлікт**” [2, с. 259].

Отже, існування ідентифікаційних відмінностей стосовно певних цінностей між жителями окремих регіонів ще не свідчить про існування розколу між ними, оскільки суттєві відмінності у поглядах на одну проблему (наприклад, мову чи вектор зовнішньополітичного розвитку) „перекриваються” паритетністю або тотожністю поглядів на іншу проблему (економічні питання, ідентифікація з певною ідеологією чи партією, українською культурною традицією тощо). З іншого боку, хоча значна частина населення і визнає наявність розколу в суспільстві, вона водночас прагне знаходити компроміс у міжрегіональних відносинах. Таким чином, немає підстав говорити про існування будь-яких нездоланих протиріч між регіонами. Більшість з них „рукотворні”. А оскільки люди їх створили, то вони можуть їх і подолати.

На думку автора, існування суттєвих відмінностей між регіонами обумовлене культурно-історично і є тією соціально-політичною реальністю, з якою треба рахуватися. Однаково небезпечно як драматизувати ситуацію, нагнітаючи настрої катастрофізму і приреченості розбудови повноцінної української держави та нації, так і применшувати небезпеку реального розколу суспільства внаслідок негідної політики влади. Треба не лише констатувати існування суттєвих ідентифікаційних відмінностей між людьми, що проживають в окремих регіонах, а й робити конкретні виважені кроки щодо пом'якшення цих відмінностей. Потрібна комплексна програма, яка б враховувала економічні, соціальні, історико-культурні, а також геополітичні чинники, що генерують поглиблення відмінностей між регіонами або заважають їх зближенню, а також передбачала б реалізацію комплексу заходів з їх подолання.

Література:

1. **Андрійчук О.** Тягар толерантності: про статус мови і демократичні стандарти // Дзеркало тижня. – 2006. – 8 липня.
2. **Барбер Б.** Сильна демократія: політика учасницького типу // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 254 - 262.
3. **Гончарук О.** Раціональність та нераціональність в оцінці населенням

України політичних та економічних змін // Соціологічний моніторинг. – 2003. Соціологічний моніторинг / За ред. д. е. н. В. Ворони, д. е. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2003. – С. 77 - 88.

4. Заключний звіт місії ОБСЄ/БДППЛ зі спостереження за виборами. Вибори Президента України 31 жовтня, 21 листопада та 26 грудня 2004 року // Вибори та демократія. – 2006. – № 2. – С. 35 - 77.

5. **Каплан Ю.** Формування політичних орієнтацій населення різних регіонів та подолання „електорального розколу” // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005 / За ред. О. С. Власюка. – К.: Знання України, 2005. – С. 128 - 133.

6. **Карасев В.** Выборы 2006: линии и сценарии расколов // Національна безпека і оборона. – 2005. – № 10. – С. 57 - 60.

7. **Кононов И.** Отношения Востока и Запада Украины: между прошлым и будущим // Україна. Схід – Захід: шлях до порозуміння. Збірник статей / редактор Н. Б. Кононова. – Луганськ: Знання, 2005. – 132 с. – С. 116 - 124.

8. **Липсет С. М.** Политическая социология // Американская социология, Перспективы, Проблемы, Методы. – М.: „Прогресс”. – С. 203 - 211.

9. **Липсет С. М., Роккан С.** Структуры размежеваний, партийные системы и предпочтения избирателей // Партии и выборы: Хрестоматия / РАН. ИНИОН. Московский государственный институт международных отношений (университет) МИД РФ; Отв. ред. и сост. Н. В. Анохина, Е. Ю. Мелешкина. – Ч. 1. – М.: ИНИОН, 2004. С. 49 - 80.

10. **Павленко Р.** Електоральна роздільність України: шляхи подолання // Вибори та демократія. – 2006. – № 1. – С. 38 - 44.

11. **Патнам Р. Д.** Творення демократії: Традиції громадської активності в сучасній Італії / Пер. с англ. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2001. – 302 с.

12. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України, 2004. – 472 с.

13. **Реммеле А.** Структура размежеваний и партийные системы в Восточной Европе // Партии и выборы: Хрестоматия / Отв. ред. и сост. Г. Н. Андреева, Н. В. Анохина, Е. Ю. Мелешкина – Ч. 2. – М.: ИНИОН, 2004. – С. 88 -108.

14. Українське суспільство 1994 - 2004: соціологічний моніторинг / За ред. Н. Паніної. – Інститут соціології НАН України, ТОВ „Соціс” — Центр соціальних і політичних досліджень, Фонд „Демократичні ініціативи”. — К., 2004.

15. **Шангіна Л.** Про країну, державу та громадян у перехідному віці // Дзеркало тижня. – 2006. – 19 серпня.

16. **Якименко Ю.** Специфіка електоральних настроїв під час виборів 2004 р. В контексті парламентської кампанії – 2006 // Національна безпека і оборона. – 2006. – С. 61 - 63.